

Հ Ա Յ Կ Ա Չ Ե Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն

ՀԱՅԿԱՉՈՒՆՔԻ ԻՆՆԵԻՏՍՄԱՆԵՐՈՐԳԻ ԳՒՐՈՒՍ

(Ճարարտութիւն՝ .)

Որք մտաբերեցին ասել զՀայս Չուիցերացիս զոյ արեւելից՝ ճշգրտագոյն եւս արդեօք լինէին խօսեցեալ՝ եթէ ընդ Հոլանտացիս բերէին զնոսա ի կշիռ համեմատութեան՝ ըստ անխոնջ վուրոյ եւ անխոռվ բարուց, ըստ հետամուտն լինելոյ շահուց օգտի՝ եւս եւ դուզեաքից, եւ ըստ զգուշութեան ի հրապարակագոյժ գործոց : Յառաջատուրիւնք նոցին ի գանխուլ լուրեան կան եւ մնան՝ անծանօքք յԵւրոպէ, ուր եռքա ինչ ոչ հոջակեն, եւ ոչ զըրեան եւ օրագիրք իւրեանց գանի վերձանութիւն : Մինչդեռ ի յաջողութեան իցեն՝ խորխոք են եւ յոխորտք առ որս ընդ ձեռամբ են նոցա . իսկ ի ձախողել բաղդին՝ այնպիսի իմն յանձինս բերեն խոնարհութիւն եւ հպատակութիւն որ ի քրիստոնէութեանն արդեօք բղխեն իմաստից, բերես եւ խուն ինչ ի մահմետականացն ճակատագրի հաւատոց, զոր ի վաղընջուց՝ անտի ժամանակաց սովորեալք տեսանել՝ յանգագաստից իմն ի նոյն իմաստս ձգին :

Մի եւ այն է ի մուար կարծեաց որ զՀայկազանցն յաճին՝ եթէ այնպէս իմն գնտն իւրականացն շահուց զակատեալ գառածանիցին՝ մինչեւ բնիկ հայրենիս գայնոսիկ եւեր յաշխարհաց համարել՝ յորում արծաք եւ ոսկի արկանիցեն ի բուռն, եւ ճարակ ինչ գտանիցեն ճարտարութեան իւրեանց եւ անյազ շահասիրութեան ² : Եւ այս եւս արգասիք են հարեւանցի տեսութեան խառնամբոխ բնակչաց այնք բաղի Կոստանդնուպօլսոյ յորում Փրանկքն յաճախեն : Նա նմին հակառակ, չիք մարդոյ հայկազին քան զհայրենեացն կորուսելոց յիշատակ սրտառուց, որ եւ ի մէն մի ի տողից աժմու քերթուածոց ազգին յայտնապէս նշմարի : Հայնգունատիպք Հերբայեցուցն տարարնակ պանդխտելոց որ զքնարս Սիոնի գուռեացն կա-

LA SOCIÉTÉ ARMÉNIENNE AU XIXe SIÈCLE.(Suite. ¹)

On a dit que les Arméniens étaient les Suisses de l'Orient ; il serait plus exact de les comparer aux Hollandais : c'est la même ardeur soutenue, mais calme, dans le travail, la même persistance opiniâtre à poursuivre un gain, quelque minime qu'il soit, le même soin à éviter le bruit et l'éclat extérieurs. Tous leurs progrès, accomplis dans l'ombre et le silence, sont ignorés en Europe, où ils ne cherchent pas à les faire connaître, et où leurs livres et leurs journaux n'ont pas accès. Fiers et arrogants envers leurs subordonnés dans la prospérité, ils subissent la mauvaise fortune avec un esprit d'humilité et de résignation qui a peut-être sa source dans le sentiment chrétien, peut-être aussi dans quelque réminiscence involontaire du fatalisme musulman, dont le spectacle est depuis si longtemps sous leurs yeux.

Parmi les plus fausses notions qui ont cours sur le compte de la nation arménienne est celle qui nous la représente comme absorbée par le soin des intérêts matériels et comme ne connaissant d'autre patrie que les pays où elle trouve des métaux précieux à accaparer et un élément à son industrie ou à son avidité pour le gain ². C'est là encore une de ces impressions puisées dans la contemplation superficielle de la société bâtarde du quartier de Constantinople fréquenté par les Franks. Au contraire, il n'est pas de sentiment qui fasse vibrer plus profondément le cœur des Arméniens que le souvenir de la patrie qu'ils ont perdue ; il éclate à chaque ligne de leurs poésies modernes. L'Israélite exilé qui suspendait la harpe de Sion aux saules de

¹ Տես Հոկտեմբերի ամսաբերքը 1855.² Այս եւս վրիպակ տեսանի ի մասնն ի ուրեք յորում բազում այն է զի իրք Արեւելից այլ ընդ այլոյ եւ կամ հարեւանցի դրոշմակ կան . այն է Արեւելեան Նամանականի Միջոյի եւ Փոռմուլայ :¹ Voir le numéro d'octobre 1855.² Cette assertion se trouve consignée dans un livre où l'Orient est envisagé plus d'une fois sous un point de vue faux ou superficiel, la *Correspondance d'Orient* de MM. Michaud et Poujoulat.

խեղ զեփրատայ՝ ողբային, մորմոքի եւ հալկ-
ագնն եւ աղեկեզ բարբառի .

Հայոց աշխարհիկ . . .

Ո՛վ դու ի վաղուց մոռցված հայրենիք .

Ո՛վ դու իմ սրախ անմոռաց տեղիք .

ՆԱՀԱՊԵՏ :

որպէս մի ոմն ի բերրողաց բարգման կայ խոջի
եւ բարբառոյ ազգակցացն :՝

Եւ արդեօք ոչ զի մոռացան, այլ զի կարի իմն
գակատեալք են ի սեր հայրենեաց՝ բարբելիք
Հայքն իցեն, քանզի եւ յոյւլք ի նոցանէ մխիթա-
րին ի վերայ աղետիցն անցելոց՝ յուսով վերակեն-
ցաղ լինելոյ ազգայնոյ բաղդին : Այս յոյս կեղա-
կարծ՝ զոր քաջ իսկ յայտ ատեն գուշակութիւնն
յանուն սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի յածեալ՝
գփրանկացն ազատարարաց ազդելով զգալուստ,
այս կեղակարծ յոյս ասեմ՝ որ եւ վաղեմի յոյժ է՝
առ խաջակիւթքն կազդուրեալ, զկատարումն եւս
բուեցաւ առնուլ ըստ իմիք յաջս նոցա յորժամ
Ռուսացն զօրութեամբ ազատացան ի լծոյ անտի
Պարսից, եւ հրովարտակ ի կայսերէ առ ծերա-
կոյտն հասեալ որ ի Փերբալուրկ ¹ սանմանեաց
զի ի պատիւ երեսաց նոցա Նանանգ Հայկական
(արմենահարայս օպլասն) կոչեացին խանութիւնքն
երեսանու եւ Նախիջեանի :

Կնիք բարուցն Հայոց հաստատութիւն է մա-
նաւանդ՝ քան թէ ակնախտիդ ինչ վապուրմն. ոչ
բունն ցնորից երեսակայութեան վիճակեալք են եւ
ոչ յախտուն հանճարոյ Հեյլենացոց, եւ ի վտանգս
պատերազմի ջլինին երթէք զիմագրաւ : Խաղա-
ղասէք են ի բնէ եւ հանդարտարարոյք. կամա-
կար մտօք հպատակեն պէտքս կերպարանաց
տեսչութեան, հլուք գոյով եւ հաւատարիմք, շատ
է զի ազատք իցեն ի վճարել զգործս իւրաքան-
ջիւր : Ոչ երէ անմասն ինչ են նոքա ի գինուորա-
կանն քաջութենէ՝ որպէս բազմաց բուեցաւ ասել-
քանզի անա եւ ի պատմագրացն վեպս ի շարի
հարեալ տեսանին անուանք յոյովից ի նոցանէ որք
արիարար նանատակեցան ի վերայ իւրեանց
աշխարհին եւ կամ ի սպասու ծառայութեան կա-
ցին կայսերացն Բիւզանդիոնի : Եւ Ռուսացն պե-
տութիւն այն ինչ կալեալ զՀայաստան աշխարհ,
ի գէն զբնակիչսն հրաւիրեաց, եւ ի գունդս գունդս
զնոսա տրոնեալ՝ նոցին յանձն արար պաշտպան

² Հրովարտակ որ ի 21 մարտի (2 ապրիլի) 1828 ի ժողովածոյ
Յիշատակարանս պատմութեան ազգին Հայոց, հատ. Ա,
էջ 278 :

l'Euphrate n'a pas de regrets plus profonds et d'ac-
cents plus touchants pour les exprimer :

O douce Arménie ! . . . . .

O terre de nos ancêtres trop longtemps oubliée !

Patrie dont le souvenir est impérissable dans mon cœur !

NAHABED.

s'écrie un poète interprète de la conscience et écho
du cri de la nation.

Ce n'est pas l'oubli, mais plutôt l'exagération de
ce sentiment que l'on pourrait reprocher aux Ar-
méniens, et qui entretient dans le cœur d'un grand
nombre d'entre eux, comme une consolation à
leurs malheurs passés, l'espoir du réveil futur de
leur nationalité. Cette illusion, que traduit si bien
la prophétie attribuée à saint Grégoire l'Illumina-
teur, annonçant l'arrivée des Francs comme des
libérateurs, cette illusion, qui est très-ancienne,
ravivée à l'époque des croisades, a trouvé à leurs
yeux une sorte de réalisation lorsque la Russie les
a affranchis du joug de la Perse, et qu'un oukase
adressé au sénat dirigeant de Saint-Petersbourg ¹ a
décidé qu'en leur honneur le nom de province d'Ar-
ménie, *armianskaïa oblast*, serait donné aux khanats
d'Érivan et de Nakhitchévan.

Leur caractère est un ensemble de qualités plus
solides que brillantes; ils n'ont en partage ni la
verve d'imagination ni l'esprit aventureux des
Grecs, ni l'ardeur qui appelle les périls de la guerre.
Les instincts pacifiques prédominent en eux; ils
s'accoutument volontiers de toutes les formes de
gouvernement, et se montrent sujets fidèles; ils ne
demandent que la liberté de faire leurs affaires. Ce
n'est pas que le courage militaire leur manque tout
à fait, comme on le croit communément; l'histoire
a enregistré les noms d'une foule d'entre eux qui
s'illustrèrent en combattant pour leur pays ou en
mettant leur épée au service des empereurs de By-
zance. La Russie, une fois maîtresse de l'Arménie,
s'est empressée d'en appeler les populations sous
les armes et de les organiser en milices chargées de
la défense de leur propre territoire. En 1828, dans
la campagne contre la Turquie, elle avait à sa solde
un corps de ces milices. Les descendants des plus

¹ Oukase en date du 21 mars (2 avril) 1828 dans la collec-
tion des *Actes et Documents relatifs à l'histoire de la nation
arménienne*, t. 1er, p. 278.

կալ բնիկ երկրին . եւ յամին 1828, մինչդեռ գոռայր պատերազմաւ ընդդէմ Տաճկաստանի, ի գնդից անտի կազմեալ ուներ եւ առանձինն բանակ : Սերունդք հոյակապ տոնմիցն Հայկազանց՝ արուբեամբ քաջութեամբ իւրեանց անուանիք, ընտրեալ կարգեցան ի գլուխս բանակացն Ռուսաց, եւ ոչ փոքր ինչ սպաս ծառայութեան հարին նոցա ի մարտս պատերազմաց յերոպէ եւ յԱսիա, մանաւանդ յառուրց անտի Կատարինեայ երկրորդի : Բագումբ ի նոցանէ քաջացան եւ կամ յասպարէզս մարտից անկան յառաջին ամս անդ մերումս դարու : Եւ զի գմերոցն ժամանակակցաց եւեր արարից յիշատակութիւն, մի յայնցանէ Էզորավարն Մատաբեան, գորմէ ի վեր անդր ասացի . արքայազնն Երկայնաբազուկ Արղութեանց՝ հրամանատար գաւառին Տաղստանի, որ քաջածանօթ է տեղեկագրովքն յաղագս որ ընդ Կովկասայինսն պատերազմաց . զօրավարքն Բենրուտեանց, Ռուպելեան, Բագրատիոն-Մուխրանսքի, որք հանդիսացան ի մարտս ընդդէմ Տաճկաց ի հերուն յամսեանն դեկտեմբերի ի գաւառին Ախալխայ :

Եւ զի անկողմնասերք իցեմք ի նկարագրի աստ հայկազանցն բարուց, հարկ է մատնցոյց առնել եւ զկեղա ինչ որ մեծապէս արատէ գնոսին : Այն իսկ է ոգի նախանձու եւ հակառակութեան որ հերձիս յազգն արկանէ, եւ որպէս երբեմն փութացոյց զկործանումն նորին եւ զցրումն, եւ արդ եւս ի պակասել քաղաքականին ի շխանութեան ի խնդիրս կրօնականացն իմաստից ի վեր երեսի : Կարոյիկքն եւ տարածայնք, միոյ աշխարհի սերունդք հարազատք, գոռան ընդդէմ իրերաց աղետալի բշխամութեամբ, եւ բազում այն է զի անձամբ յանձինս ձգեալ կուտեն զհարստահարութիւն եւ զհալածանս եւ զմահ : Նոքին իսկ կարոյիկքն երկպառակեալք, են որք զազգայինն պինդ ունին ժամակարգութիւն եւ զժեսս, եւ են որք լատինականացն հետամուտք են արարողութեանց : Համբաւ մաքառելոյ երկուցս այսոցիկ կուսակցութեանց հնչեաց ի հերուն եւ յերոպական օրագիրս, եւ արոն սուրբ խափան դնել վիճիցն կամեցեալ՝ հարկ համարեցաւ դատապարտ առնել երկուս իստեղակացն երկուստեք հրատարակելոց ընդդէմ իրերաց, իբրու *զրուածս զրպարտածաց յառաջնում կարգի*¹ : Իցէ քէ կոնդակն տուեալ

illustres familles arméniennes, que recommandaient leurs talents militaires, ont pris rang à la tête de ses armées, et lui ont rendu de grands services dans les guerres qu'elle a soutenues en Europe et en Asie, surtout depuis Catherine II. Plusieurs d'entre eux se sont distingués ou ont trouvé la mort sur les champs de bataille où ont paru les troupes russes dans les premières années du siècle. Pour ne parler ici que de nos contemporains immédiats, je rappellerai le nom du général Madathof, que j'ai déjà cité, celui du prince Argoutinsky-Dolgorouky, aujourd'hui commandant de la province du Daghestan, connu par les bulletins de la guerre contre les montagnards du Caucase, ceux des généraux Béboutof, Orbélian, Bagration-Moukhransky, qui ont figuré dans les combats livrés en décembre dernier contre les Turks, dans la province d'Akhaltzikhe.

Pour être impartial dans cette appréciation du caractère arménien, je dois noter un vice qui le dépare singulièrement. C'est cet esprit de jalousie et de discorde qui divise la nation, et qui, après avoir été une des causes les plus actives de sa ruine et de sa dispersion, se reproduit, maintenant qu'elle n'a plus d'existence politique, dans la sphère des idées religieuses. Les catholiques et les dissidents forment deux camps séparés, souvent ennemis, déplorable animosité entre enfants d'une même patrie, qui a eu pour conséquences d'attirer plus d'une fois sur eux les avanies, les persécutions et la mort. Les catholiques eux-mêmes se sont scindés en deux partis, les uns attachés à leur liturgie et à leur rite particuliers, les autres dévoués à la liturgie et au rite latins. Le bruit des querelles des deux partis retentissait naguère jusque dans les journaux européens, et le saint-siège, pour y mettre un terme, s'est vu forcé de condamner deux des brochures lancées de part et d'autre, comme *écrits calomnieux au premier chef*¹. Espérons que le bref que vient d'adresser le souverain pontife à la nation arménienne ramènera définitivement la paix et l'union

¹ Վճիռք ժողովոյն արգելեալ գրեմոյ տուեալք ի 5 եւ ի 6 սեպտեմբերի 1853 :

« Յայտ իսկ է որոց մտաղիքքն իցեն անցից ազգիս Հայոց

¹ Décrets de la congrégation de l'index des 5 et 6 septembre 1853.

« Ceux qui sont au courant des événements qui se sont pro-

ի մեծէ քանանայապետեն առ ազգն Հալոց՝ ւածցէ ի հոռվմեակսնան գխադադուրին եւ գմիարանուրին հաստատուն, ¹ եւ հաշտարարն բարբառ լսելի լիցի յԱրեւելս՝ :

(Մնացորդն յառաջիկայս :)

յամսս յայտարիկ, զի մի ի գրուածոց անտի դատապարտելոց ի ժողովոյն Է Խաչականն պարսաւազիր Մխիթարեանց սրբոյն Ղազարու՝ յօրինեալ ի լատինասեր քանանայից ոմանց : եւ միւսն նույնպէս Խաչակրէն շատագոփօրին իմն Մխիթարեանց եւ պարսաւա ոստիաց նոցին : Իսկ գրաբարտական « առաջնոյ կարգի » յայն սակա բուին կոչեցեալ՝ իբր զի յերկոսին եւս, զեր անուղղակի, ի Հոռվմ ձգին բշմամանքն եւ ի պաշտօնեայ նորին :

(Մանորոքին բարգմանչին .)

Մինչդեռ ի տպագրութեան Էր հատուածս այս՝ եմսս ի ձեռս մեր ուսներէն բարգմանութիւն տրին այսպիսի ունելով մակազիր . « Հայկազունք յամին 1854, շարագրեալ ի Պ. Տիւրքեայ, « զոր բարգմանեալ ի գաղղիականէն՝ եւ յաւելուած նոր ի նոյն « յարեցին Ա. Նաղուռնի եւ Ա. Պերժէ, ի Տփլիս, 1854 : » Զնաւատարմութենէ այսր բարգմանութեան գայս եւսր հարկ համարիմք ծանուցանել զի ուրեք ուրեք նշմարեցաք խոտորումն ոչ սակաւ յիմաստից բնագրին, քէ եւ կարի իսկ փափուկ լսելեաց ոչ ինչ խրտուցիչ էին իմաստքն . Է ուրեք եւս՝ զի կամակար մտօք բուի լեալ խոտորումնն եւ ոչ յանգեաւ . շատ գրեցիք բառականս այս գոզցես բարգմանութիւն վերջնոյս մերոյ հատուածի բստ ուսս բարգմանութեանն . « Սակեւն արգարու- » րինն պահանջե նշանակել ի կնիք հայկականացն բարուց « ծանր ինչ անտարտորութիւն, այն իսկ Է նախանձ եւ ոգի հա- » կառակութեան եւ անմիարանութեան, որ երբեմն պատճառս « եւ կործանելոյ ազգին, եւ այժմ զարձեալ ի վեր երևեցաւ « յասպարիզի կրօնական իմացուածոց : Կարուիկքն եւ Փրի- » գորեանք՝ գոզցես ժողովուրդք երկուս եւ անշատեալք յերե- » րաց մեծաս մատար բշմալիք միմեանց, յորմէ բազում ան- » գամ յառաջ եկին աղետք գանազանք : Այլ եւ կարուիկքն եւս « յերկուս պառակտեցան . ոմանք առանձինն ժամակարգու- » րին ունին եւ արարողութիւնս, եւ այլք ընդունին գծամա- » կարգութիւն եւ զարարողութիւնս Ղապիմացուց : Անմիա- » րանութիւն երկուցս այսոցիկ դասնութեանց նրապարակա- » գոյժ եւս եղիս յորագիրս երօպացուց, եւ Պապն՝ կամեցեաւ « վախճան այնմ առնել՝ հարկեցաւ նգովս զնել ի վերայ տե- » տրակաց երկուց, յորս երկուստեք պարսաւք էին հակառակ « իրերաց : Ցանկալի յոյժ Է զի բարբառ խաղաղութեան յանուն « Քրիստոսի լսելի լիցի ի Հայաստան եւ ի հաշտութիւն եւ ի « միարանութիւն ւածցէ զորդիս նորին յարեւելս : » Յօրինակ « աստի եւ յայլոց ոչ սակաւ տեղեաց ի միտ առնուլ Է զի « բարգմանիչքն երկոքին անգեղք եւ անհասարակ այժմոս ան- » ցից մերազնեայցս, բերեաւ փոքր մի եւ համեմատութեան ուսս « եւ գաղղիացի լեզուաց : Իսկ քէ հայերէն բարբառոյս բնաւ « ամենեւին չեն հմուտ՝ շատ համարիմք յիշատակել գրտոս ինչ « հայկականս (որ ի բնագրին Պ. Տիւրքիէի գաղղիականօքն զրոշ- » մեալ են տառիւք) հայերենագիր եւս եղեալս ի ուսս բարգ- » մանչացն այսպէս . կաղախօղան-Եօղով (Քաղաքական ժողով), « ինչի՛նչի (Ինճիճեան), պուզանտիան տիղաղ (Բիզանդեան դի- » տակ), արշարունիան Էնդէրուժիւն (Արշարունեան ընկերու- » րին), հայեստան (Հայաստան), տանկարան վերձանտան « Թանգարան վերձանութեան), եւ այլն :

parmi les catholiques, et que cet appel à la conciliation sera entendu en Orient *.

(La suite au prochain numéro.)

duits dans ces dernières années au sein de la nation arménienne, n'ignorent pas sans doute qu'un des écrits condamnés par la congrégation, est le libelle italien dirigé contre les Mekhitaristes de Saint-Lazare, œuvre de quelques prêtres latinisants; et l'autre une brochure, écrite également en italien, contenant une apologie des Mekhitaristes et des récriminations contre leurs adversaires. Quant à l'expression : *calomnieux au premier chef*, ces écrits semblent être ainsi qualifiés parce que tous les deux attaquent, plus ou moins directement, la cour de Rome ou ses ministres. »

[Note du traducteur.]

* Nous venons de recevoir une traduction russe de tout cet article de M. Dulaurier, intitulé : *Les Arméniens en 1854, par M. Dulaurier, traduit du français avec un appendice par A. Nagourny et A. Berger; Tiflis, 1854.* Nous croyons devoir observer, quant au mérite de cette traduction, qu'elle s'éloigne, d'une manière notable, du texte en certains endroits dont la susceptibilité la plus ombrageuse ne pourrait s'offenser; mais il nous semble que quelquefois cette divergence a été préméditée. Il nous suffira de traduire de divergeant et avec exactitude du russe le dernier paragraphe de notre article : « Cepen- » dant la justice exige de noter dans le caractère des Ar- » ménien un vice important : c'est la jalousie, l'esprit de « contradiction et de discorde, qui a été jadis la cause de la « décadence nationale, et qui se reproduit maintenant dans la « sphère des idées religieuses. Les catholiques et les grégo- » riens formes à peu près deux populations distinctes, sou- » vent ennemies; ce qui plus d'une fois a eu pour conséquen- » ces une suite de malheurs. Les catholiques eux-mêmes se sont « scindés en deux parties : les uns possèdent leur liturgie et « leurs rites particuliers, tandis que les autres adoptent la li- » turgie et les rites latins. La discorde de ces deux partis « fut même publiée par les journaux européens, et le Pape, « désirant y mettre un terme, s'est vu forcé de condamner deux « brochures contenant des injures de part et d'autre. Il est « à désirer vivement qu'une parole de paix au nom du Christ « retentisse en Arménie, pour ramener à la conciliation et la « réunion ces fils de l'Orient. » On voit par ce passage, aussi bien que par plusieurs autres, que les deux interprètes sont loin de connaître les événements actuels de l'Arménie; ils ne sont pas même peut-être assez forts dans la connaissance réciproque de la langue russe et de la langue française. Quant à l'arménien, il est positif qu'ils ne le connaissent pas du tout; nous nous contentons de citer certains mots arméniens (figurés dans le texte de M. Dulaurier en caractères français) que ces traducteurs ont répétés en caractères arméniens : tels que կաղախօղան-Եօղով (*gaghagoghhan-yoghov*), ինչի՛նչի (*indchid-chi*), պուզանտիան տիղաղ (*bouzandian ditagh*), արշարունիան Էնդէրուժիւն (*archarounian enkeroutioun*, հայեստան (*hayesdan*), տանկարան վերձանտան (*dangaran verdsanoudian*), etc.